

Επιτρέπεται να δανείζουμε βιβλία; Το δικαίωμα δανεισμού στις βιβλιοθήκες

Σπύρος Πιέρρος, Βιβλιοθηκονόμος
Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης

Μπορώ να αγοράσω 50 αυτοκίνητα και να φτιάξω μια εταιρεία ενοικίασης αυτοκινήτων. Παρόμοια θα μπορούσα να απευθυνθώ σε ένα αρχιτέκτονα να μου φτιάξει ένα κτίριο το οποίο στη συνέχεια να το νοικιάζω. Ούτε η εταιρεία που φτιάχνει αυτοκίνητα ούτε ο αρχιτέκτονας θα διεκδικήσει μερίδιο από τα κέρδη. Σε αρκετές χώρες του κόσμου οι συγγραφείς θεωρούν ότι οι βιβλιοθήκες τους αδικούν δανείζοντας τα βιβλία τους και ότι δικαιούνται αμοιβή για το δανεισμό των βιβλίων τους από τις βιβλιοθήκες.

Οι βιβλιοθήκες εμποδίζουν ή ευνοούν τους συγγραφείς στην πώληση των βιβλίων τους; Το όποιο ενδιαφέρον για το θέμα έχει θεωρητική και μόνο αξία. Δεν υπάρχει τρόπος να αποδειχθεί τι θα γινόταν αν δεν υπήρχαν βιβλιοθήκες παρά μόνο αν κλείσουν οι βιβλιοθήκες για μια δεκαετία. Μια ολλανδική υπερβολή ίσως μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την εικόνα και το πραγματικό ενδιαφέρον: στην Ολλανδία οι άνθρωποι του βιβλίου υποστήριξαν ότι αν γίνεται δανεισμός για μεγάλο χρονικό διάστημα πρέπει να

χρεώνονται περισσότερα από ένα δικαιώματα δανεισμού, δηλαδή θεωρούν ότι με τους μακροχρόνιους δανεισμούς το κάθε αντίτυπο εμποδίζεται να αποδώσει στο μέγιστο δυνατό. Αυτό που πρακτικά ζητούν είναι να μην θεωρείς ότι αυτό το βιβλίο που αγόρασες είναι δικό σου αλλά ότι έχεις αγοράσει ένα περιορισμένο δικαίωμα ανάγνωσης και δεν είναι νόμιμο να το δίνεις σε κάποιον άλλο που πρέπει να πάρει το δικό του αντίτυπο. Κι ενώ η δουλειά του συγγραφέα μπορεί να έχει τελειώσει πριν πολλά χρόνια, επιζητεί να αμοιβεται για κάθε φορά που κάποιος χρησιμοποιεί ένα αντίτυπο της δουλειάς του. Προφανώς δεν μπορεί να ελεγχθεί ο ιδιωτικός δανεισμός για τεχνικούς λόγους αλλά φαντάζομαι ότι αν ήταν δυνατόν θα χρέωναν διαφορετικά ένα βιβλίο όταν έχεις τρία παιδιά και διαφορετικά όταν έχεις ένα παιδί.

Η πρώτη φορά που δίνεται κάποια αποζημίωση για το δανεισμό βιβλίων στους συγγραφείς είναι στη Δανία (1946) και τη Νορβηγία (1947). Έχουν προηγηθεί αρκετές δεκαετίες συζητήσεων σχετικά με αυτό το δικαίωμα των συγγραφέων. Οι συζητήσεις αυτές ξεκινούν στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν

ακόμα υπάρχουν βιβλιοθήκες που «νοιкиάζουν» βιβλία. Οι βιβλιοθήκες αυτές αποτέλεσαν την αιτία να φτιαχτούν οι δημόσιες βιβλιοθήκες που δίνουν δωρεάν πρόσβαση σε όλους. Μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο οι δημόσιες βιβλιοθήκες είναι πλέον οι μόνες βιβλιοθήκες που υπάρχουν.

Στη συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα των συγγραφέων έχουν ειπωθεί όλα τα σχετικά επιχειρήματα για τον τρόπο που παρεμβαίνουν οι βιβλιοθήκες στην εκδοτική δραστηριότητα, τελικά χωρίς επιτυχία. Από την πλευρά των συγγραφέων διαπιστώνεται ότι οι βιβλιοθήκες αγοράζουν (στις χώρες με ανεπτυγμένο δίκτυο βιβλιοθηκών) περισσότερα βιβλία από τους μεμονωμένους χρήστες και υπολογίζοντας τους δανεισμούς που αναλογούν σε καθένα από αυτά κάνουν την λογική σκέψη ότι αν δεν υπήρχαν οι βιβλιοθήκες κάποιοι από αυτούς τους αναγνώστες θα περνούσαν από το ταμείο. Οι βιβλιοθήκες έχουν μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση: υπάρχουν αξιόλογες εκδόσεις που κυκλοφορούν επειδή υπάρχουν οι βιβλιοθήκες που θα αγοράσουν ένα σημαντικό αριθμό αντίτυπων, οι βιβλιοθήκες δίνουν χώρο σε βιβλία που δεν ευνοούν η διαφήμιση και οι δημόσιες σχέσεις, κρατάν ζωντανούς συγγραφείς τα βιβλία των οποίων έχουν εξαφανιστεί από την αγορά, χρησιμοποιούν συστήματα ανάκτησης που επιτρέπουν να φτάσεις σε ένα βιβλίο με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, κλπ.

Οι συζητήσεις αυτές κρατούν χρόνια πριν καταλήξουν σε νομοθετικές παρεμβάσεις. Για παράδειγμα, στη Δανία η συζήτηση ξεκινάει το 1915 και νομοθετείται το 1941 (εφαρμόζεται όμως μετά το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου, το 1946), στη Βρετανία η συζήτηση ξεκινάει το 1951 και νομοθετείται το 1979. Στη δεκαετία του 60 μάλιστα στη Μεγάλη Βρετανία υπήρξαν σκέψεις να γίνει σύνδεση με τα πνευματικά δικαιώματα που όμως γρήγορα απορρίφθηκε καθώς έγινε αντιληπτό ότι με αυτό τον τρόπο θα δικαιούνταν χρήματα όλοι οι συγγραφείς και όχι μόνο οι Βρετανοί χωρίς όμως σε καμία χώρα να υπάρχει αντίστοιχη ρύθμιση και συνεπώς αμοιβαιότητα. Υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους υπολογίζεται η αμοιβή των συγγραφέων: είτε ανάλογα με τους δανεισμούς κάθε βιβλίου στις βιβλιοθήκες, είτε ανάλογα με τον αριθμό των αντιτύπων που υπάρχουν κάθε χρόνο στις δημόσιες βιβλιοθήκες. Τα χρήματα δίνονται από την πολιτεία και όχι από τις βιβλιοθήκες.

Παρότι οι αρχικές συζητήσεις μιλούν για δικαίωμα στην πράξη πρόκειται για ενίσχυση στους τοπικούς συγγραφείς. Υπάρχουν δηλαδή περιορισμοί στους δικαιούχους αυτής της ενίσχυσης με βάση την καταγωγή και την γλώσσα. Συνήθως επίσης υπάρχει περιορισμός ως προς το ανώτατο ποσό που μπορεί να πάρει κάποιος (για να μην πάρουν λίγοι σχετικά συγγραφείς ένα μεγάλο μέρος του διαθέσιμου

ποσού), καθώς και ελάχιστο ποσό το οποίο δίνεται (για να κρατιέται σε λογικά επίπεδα το διαχειριστικό κόστος). Σε κάποιες χώρες επίσης ένα μέρος του ποσού χρησιμοποιείται για την χρηματοδότηση διαφόρων παροχών προς τους συγγραφείς (ασφαλιστικά ταμεία, υποτροφίες, χορηγίες) και όχι για άμεση πληρωμή. Στο Ισραήλ οι δανεισμοί στηνποίηση τριπλασιάζονται με προφανή σκοπό την ενίσχυση των ποιητών.

Στην (τότε) Δυτική Γερμανία, το 1972, συνδέεται για πρώτη φορά το δικαίωμα δανεισμού με τα πνευματικά δικαιώματα. Περιλαμβάνει πλέον όλους τους δημιουργούς και όχι μόνο τους συγγραφείς και ισχύει και για μη Γερμανούς συγγραφείς, κληρονομείται, κλπ.

Σε γενικές γραμμές η επέκταση αυτού του δικαιώματος παραμένει ευρωπαϊκή υπόθεση. (Εκτός Ευρώπης αναγνωρίζονται τέτοια δικαιώματα στον Καναδά, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και το Ισραήλ). Επίσης, σταδιακά, το δικαίωμα αποζημίωσης επεκτείνεται και σε άλλους δημιουργούς (μεταφραστές, εκδότες, εικονογράφους, κλπ) αν και παραμένουν διάφοροι επιμέρους περιορισμοί. Ο πιο σημαντικός περιορισμός αφορά την καταγωγή των συντελεστών καθώς σε αρκετές χώρες ένα μεγάλο

Η εφαρμογή του δικαιώματος δανεισμού στις δημόσιες βιβλιοθήκες

1946	Δανία
1947	Νορβηγία
1954	Σουηδία
1963	Φινλανδία
1968	Ισλανδία
1971	Ολλανδία
1972	Γερμανία
1973	Νέα Ζηλανδία
1974	Αυστραλία
1977	Αυστρία
1979	Ηνωμένο Βασίλειο
1986	Καναδάς, Ισραήλ
1993	Γροιλανδία
1998	Φαίρες
2002	Λιθουανία
2004	Εσθονία, Λετονία, Σλοβενία
2006	Βέλγιο
2006	Τσεχία
2006	Γαλλία
2006	Ιταλία
2006	Σλοβακία
2007	Ιρλανδία, Ισπανία, Λουξεμβούργο
2008	Ουγγαρία

Πηγή: www.plrinternational.com

Για ένα συνοπτικό ιστορικό μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 70 βλέπε στο: Thomas Stave, *Public Lending Right: a history of the idea*. In, *Library Trends*, vol 29, no 4 (Spring 1981), pp. 569-582

Για μια συνολική εικόνα της σημερινής κατάστασης βλέπε στο *Public Lending Right International* (<http://www.plrinternational.com>) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0100:EL:HTML> (15/1/2010)

The IFLA position on public lending right, <http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-public-lending-right>

EBLIDA statement on the infringement procedures over public lending right, 2004, <http://www.eblida.org/uploads/eblida/10/1167690819.pdf> (15/1/2010)

μέρος της εκδοτικής παραγωγής είναι μεταφράσεις. Υπάρχουν επίσης σε διάφορες χώρες επιμέρους ειδικές προβλέψεις που απορρίπτουν βιβλία με περισσότερους συγγραφείς από τρεις ή με λιγότερες από κάποιο όριο σελίδες.

Εξαιρετικά σημαντική είναι η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τότε ΕΟΚ) με την οδηγία 92/100 της 19ης Νοεμβρίου 1992 σχετικά με το δικαίωμα εκμίσθωσης, το δικαίωμα δανεισμού και ορισμένα δικαιώματα συγγενικά με το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας προς την οποία πρέπει να εναρμονισθούν οι νομοθεσίες των χωρών μελών. Νομίζω ότι είναι σημειολογικά ενδιαφέρον πως στο κείμενο αυτής της οδηγίας δεν υπάρχει ούτε μια φορά η λέξη βιβλιοθήκη η οδηγία αναφέρεται σε «ιδρύματα που είναι ανοιχτά στο κοινό» όμως πουθενά δεν κατονομάζονται οι βιβλιοθήκες, δίνεται η δυνατότητα στους νομοθέτες κάθε χώρας να εξαιρέσουν κατά περίπτωση κάποιες κατηγορίες «ιδρυμάτων ανοιχτών στο κοινό». Η οδηγία εν μέρει τροποποιήθηκε από την οδηγία 2001/29 της 22ης Μαΐου 2001 για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας ενώ παράλληλα η Ευρωπαϊκή ένωση διευρύνεται.

Σταδιακά, ολοένα και περισσότερες χώρες εναρμονίζουν την νομοθεσία τους με την ντιρεκτίβα της ευρωπαϊκής ένωσης αναγνωρίζοντας το δικαίωμα αποζημίωσης σε όλους τους συντελεστές μιας έκδοσης, περιλαμβάνοντας στους δικαιούχους όλους τους πολίτες της ΕΕ αν και δεν παύουν να υπάρχουν εξαιρέσεις (η Δανία για παράδειγμα αναγνωρίζει ως δικαιούχους τοπικούς συγγραφείς αλλά και μεταφραστές βιβλίων στα δανικά, όχι όμως τους συγγραφείς του πρωτοτύπου). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση κάποιων χωρών (Πορτογαλία, Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία) που αξιοποιούν την δυνατότητα για εξαίρεση κάποιων κατηγοριών εξαιρώντας τις βιβλιοθήκες. Με αυτό τον τρόπο εφαρμόζουν το γράμμα του νόμου καταστρατηγώντας το πνεύμα του με αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να στραφεί εναντίον τους στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. (Στον πίνακα αναφέρονται με την χρονολογία της εναρμονισμένης νομοθεσίας – οι σχετικές διαδικασίες δεν έχουν ολοκληρωθεί στην Πορτογαλία).

Υπάρχουν επίσης κάποιες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου δεν υπάρχει σχετική νομοθεσία ή δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα, η Πολωνία, η Βουλγαρία, η Κύπρος.

Η IFLA στέκεται επιφυλακτικά στην εφαρμογή και επέκταση αυτού δικαιώματος θεωρώντας ότι μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ελεύθερη πρόσβαση στις υπηρεσίες των βιβλιοθηκών, βασικό δικαίωμα των πολιτών και ότι σε κάθε περίπτωση είναι κάτι που μπορεί να συζητηθεί μόνο στις αναπτυσσόμενες

και όχι στις αναπτυσσόμενες χώρες ενώ η EBLIDA υποστηρίζει ότι πρέπει να είναι επιτρεπτό σε κάποιες χώρες να εξαιρούν κάποιες κατηγορίες ιδρυμάτων από τις υποχρεώσεις του νόμου

Η ελληνική κατάσταση

Στην Ελλάδα ισχύει ο νόμος 2121/1993 όπως τροποποιείται από τον νόμο 3057/2002 με σκοπό την εναρμόνισή του με την οδηγία 2001/29. Το δικαίωμα δανεισμού αναγνωρίζεται ως μέρος των περιουσιακών δικαιωμάτων των δημιουργών όμως δεν υπάρχουν συγκεκριμένες προβλέψεις για το ποιος θα δίνει τα λεφτά και πως θα μοιράζονται στους δικαιούχους. Η ΟΣΔΕΛ έχει προτείνει να αναλάβει την είσπραξη αυτών των δικαιωμάτων (από τις βιβλιοθήκες;) Στην ιστοσελίδα της (www.osdel.gr) όπου αναφέρεται στο τι είδους δικαιώματα μπορεί να συλλέγει, μεταξύ άλλων περιλαμβάνει το δικαίωμα παρουσίασης έργων του λόγου στο κοινό: «αφορά την παρουσίαση έργων στο κοινό σε εκδηλώσεις που παρουσιάζονται βιβλία και διαβάζονται αποσπάσματα» που σε απλά ελληνικά νομίζω ότι περιλαμβάνει το διάβασμα (ολόκληρου!) παραμυθιού σε μια παιδική βιβλιοθήκη.

Το μέλλον

Νομίζω ότι το δικαίωμα δανεισμού έχει με το μέρος του πνεύμα των καιρών αν και μπορεί ο δανεισμός να μην έχει ιδιαίτερα μεγάλο μέλλον. Οι βιβλιοθήκες, σύμφωνα με το απόφθεγμα της Γιουρσενάρ, είναι οι σιταποθήκες του πνεύματος. Το γενετικά τροποποιημένο στάρι δίνει καρπό αλλά δεν φυτρώνει πρέπει να πληρώσεις και πάλι στην εταιρεία που κατέχει το σπόρο για να μπορέσεις να σπείρεις και νομίζω ότι αυτή θα είναι η κυρίαρχη επιθυμία από την πλευρά των εταιρειών αναπαραγωγής και διανομής. Είναι κάτι που μάλλον η τεχνολογία είναι σε θέση να προσφέρει και είναι πιθανόν ότι σε ένα κόσμο που θα γίνεται ολοένα και περισσότερο ψηφιακός ότι θα διαδοθεί και θα κυριαρχήσει.

Δεν πρόκειται για απόπειρα πρόβλεψης. Το παρελθόν μας είναι γεμάτο προβλέψεις που διαψεύστηκαν. Το μέλλον μας θα είναι ενδιαφέρον καθώς η τεχνολογία θα επηρεάζει την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, την πληροφόρηση, την επικοινωνία. Η καθημερινή μας συμπεριφορά, η συνήθεια, η προπαγάνδα, η διαφήμιση, οι οικονομικές σχέσεις, το δίκαιο του ισχυρότερου θα διαμορφώσουν το τελικό αποτέλεσμα.

Στην ιστοσελίδα της ΑΕΠΙ ο νόμος με τις τροποποιήσεις του, όπως ισχύει σήμερα:

http://aepi.gr/images/pdf_aepi/nomos2121_1993_september2008.pdf?phpMyAdmin=0b936cdc74e1dbe127e0c3f66a21174e
(15/1/2010)

Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Έργων του Λόγου: πρόκειται για εισπρακτική εταιρεία συγγραφέων και εκδοτών. Εισπράττει το 4% της αξίας εισαγωγής φωτοτυπικών μηχανημάτων, χαρτιού κατάλληλου για φωτοτυπίες, scanner και αποθηκευτικών μέσων χωρητικότητας κάτω των 100 MB. Μέχρι το 2002 εισέπρατε το 2% επί των πωλήσεων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

<http://www.osdel.gr/html/main01.html>